

Podstawy Elektromagnetyzmu

Stanisław Pawłowski

Zakład Elektrodynamiki i Systemów Elektromaszynowych

Kontakt:

Budynek B pokój 301

Mail: spawlo@prz.edu.pl

Tel.: 17 865 1305

1. Matematyczny aparat teorii pola

1.2. Operacje różniczkowe na polach

1.2.1. Pole skalarne

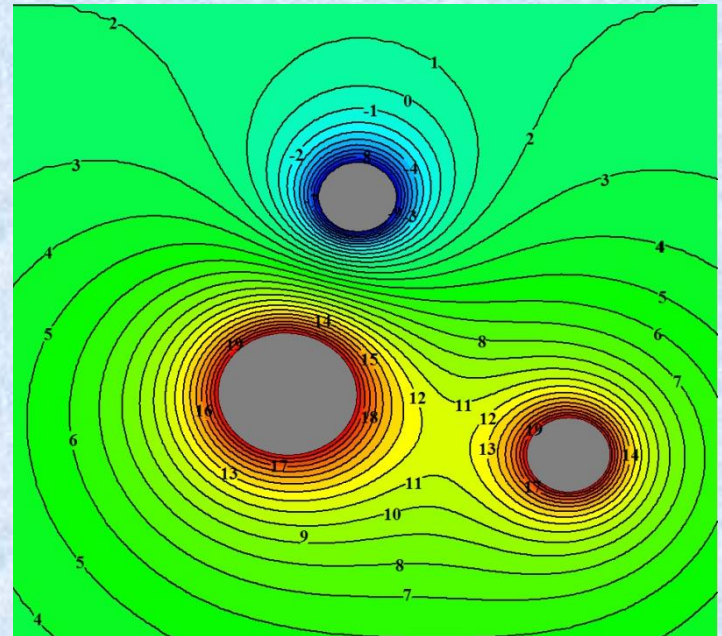
Pole skalarne

– funkcja odwzorowująca pewien obszar przestrzenny Ω na zbiór liczb rzeczywistych (ewentualnie zespolonych - pole zespolone)

$$\varphi = \varphi(P), \quad P \in \Omega, \quad \varphi \in \mathcal{R}$$

We współrzędnych kartezjańskich:

$$\varphi = \varphi(x, y, z)$$

1.2.2 Pole wektorowe

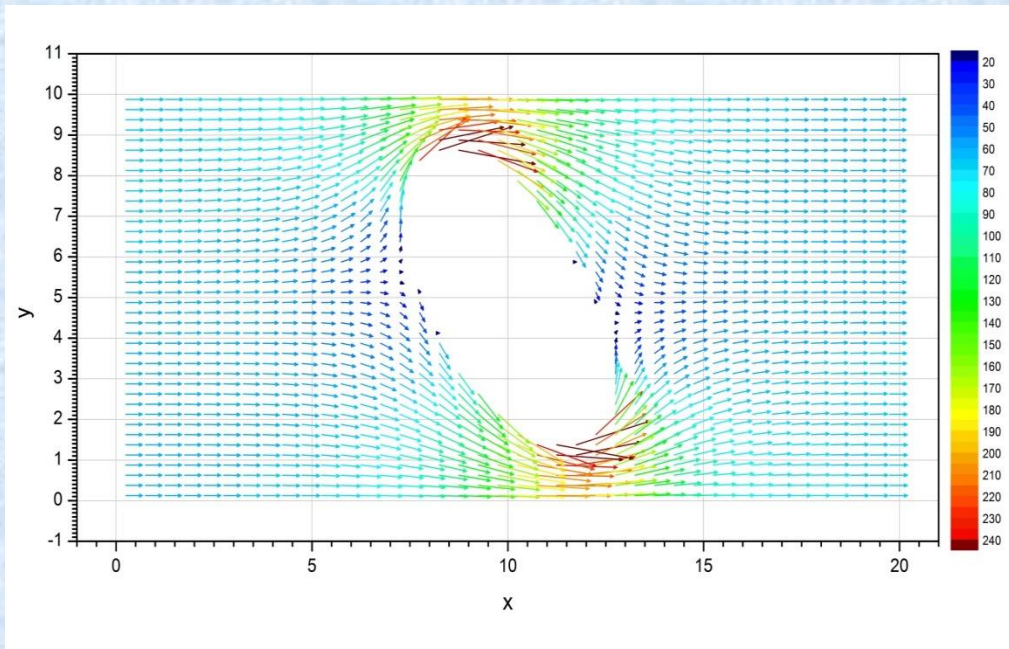
Pole wektorowe

– funkcja odwzorowująca pewien obszar przestrzenny Ω na zbiór wektorów

$$\vec{V} = \vec{V}(P), \quad P \in \Omega$$

We współrzędnych kartezjańskich:

$$\vec{V} = \vec{V}(x, y, z) = \begin{bmatrix} V_x(x, y, z) \\ V_y(x, y, z) \\ V_z(x, y, z) \end{bmatrix}$$

1.2.3. Pochodne kierunkowe i cząstkowe

Pochodna kierunkowa

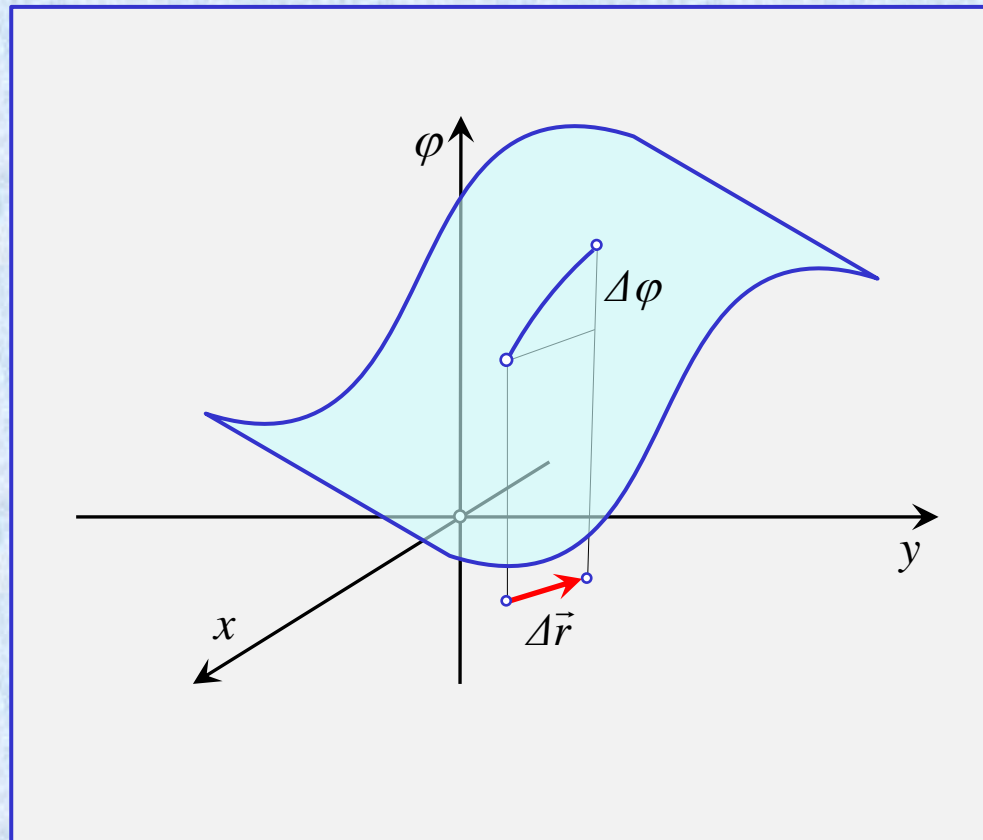
$$\frac{\partial \varphi}{\partial \vec{r}} = \lim_{\Delta r \rightarrow 0} \frac{\Delta \varphi}{\Delta r}$$

Pochodne cząstkowe

$$\Delta \vec{r} \parallel \text{OX} \Rightarrow \frac{\partial \varphi}{\partial \vec{r}} \equiv \frac{\partial \varphi}{\partial x}$$

$$\Delta \vec{r} \parallel \text{OY} \Rightarrow \frac{\partial \varphi}{\partial \vec{r}} \equiv \frac{\partial \varphi}{\partial y}$$

$$\Delta \vec{r} \parallel \text{OZ} \Rightarrow \frac{\partial \varphi}{\partial \vec{r}} \equiv \frac{\partial \varphi}{\partial z}$$

1.2.4. Różniczka pola skalarnego

$$d\varphi = \frac{\partial\varphi}{\partial x} dx + \frac{\partial\varphi}{\partial y} dy + \frac{\partial\varphi}{\partial z} dz$$

Gradient

Wektorowy przyrost argumentu

$$\vec{\text{grad}}\varphi = \left[\frac{\partial\varphi}{\partial x}, \frac{\partial\varphi}{\partial y}, \frac{\partial\varphi}{\partial z} \right]$$

$$\vec{dr} = [dx, dy, dz]$$

czyli

$$d\varphi = \left[\frac{\partial\varphi}{\partial x}, \frac{\partial\varphi}{\partial y}, \frac{\partial\varphi}{\partial z} \right] \cdot [dx, dy, dz] = \vec{\text{grad}}\varphi \cdot \vec{dr}$$

1.2.5. Gradient

$$\vec{\text{grad}}\varphi = \left[\frac{\partial \varphi}{\partial x}, \frac{\partial \varphi}{\partial y}, \frac{\partial \varphi}{\partial z} \right]$$

Właściwości

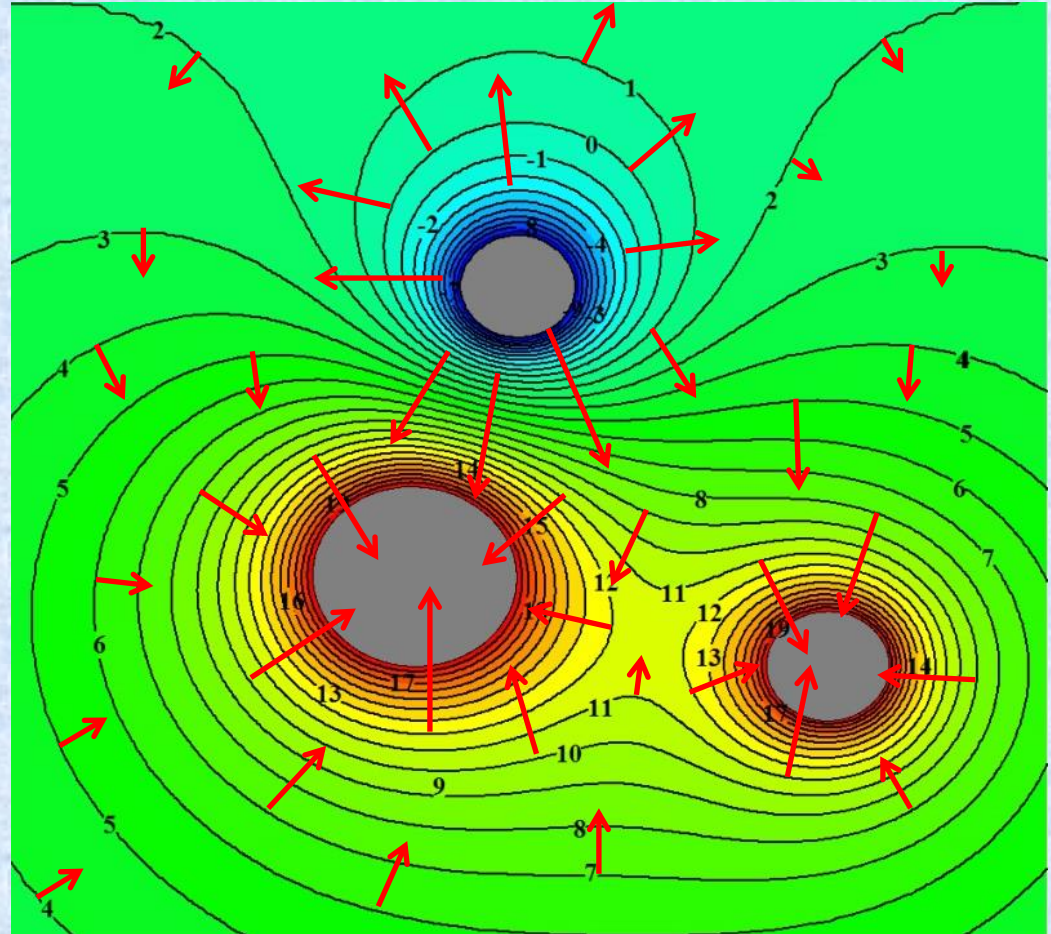
- gradient wskazuje kierunek najszybszego wzrostu pola
- wartość gradientu jest miarą szybkości narastania pola
- gradient jest prostopadły do powierzchni $\varphi = \text{const}$ (powierzchnie ekwiskalarne)

Dowód:

$$d\varphi = \vec{\text{grad}}\varphi \cdot \vec{dr}$$

$$\varphi = \text{const} \Rightarrow d\varphi = 0$$

$$\vec{\text{grad}}\varphi \cdot \vec{dr} = 0 \Rightarrow \vec{\text{grad}}\varphi \perp \vec{dr}$$

1.2.6. Operator nabra (Hamiltona)

$$\vec{\nabla} = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right]$$

Działanie operatora nabra na pole skalarne

$$\vec{\nabla}\varphi = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \varphi = \left[\frac{\partial}{\partial x} \varphi, \frac{\partial}{\partial y} \varphi, \frac{\partial}{\partial z} \varphi \right] = \left[\frac{\partial \varphi}{\partial x}, \frac{\partial \varphi}{\partial y}, \frac{\partial \varphi}{\partial z} \right] = \overrightarrow{\text{grad}} \varphi$$

Analogia do mnożenia wektora przez skalar, ale:

$$\vec{\nabla}\varphi \neq \varphi\vec{\nabla} \quad !$$

„Mnożenie” operatora przez funkcję nie jest przemienne!

1.2.7. Działanie operatora nabra na pola wektorowe

Mnożenie skalarne – dywergencja (źródłowość, rozbieżność)

$$\operatorname{div} \vec{v} = \vec{\nabla} \cdot \vec{v} = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \cdot [v_x, v_y, v_z] = \frac{\partial}{\partial x} v_x + \frac{\partial}{\partial y} v_y + \frac{\partial}{\partial z} v_z = \frac{\partial v_x}{\partial x} + \frac{\partial v_y}{\partial y} + \frac{\partial v_z}{\partial z}$$

Mnożenie wektorowe – rotacja (krażenie)

$$\operatorname{rot} \vec{v} = \vec{\nabla} \times \vec{v} = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \times [v_x, v_y, v_z] = \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ v_x & v_y & v_z \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial v_z}{\partial y} - \frac{\partial v_y}{\partial z} \\ \frac{\partial v_x}{\partial z} - \frac{\partial v_z}{\partial x} \\ \frac{\partial v_y}{\partial x} - \frac{\partial v_x}{\partial y} \end{bmatrix}$$

Przykłady

1. Obliczyć gradient pola skalarnego $\varphi(x, y, z) = \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z}$

$$\vec{\text{grad}}\varphi = \vec{\nabla}\varphi = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \varphi = \left[\frac{\partial\varphi}{\partial x}, \frac{\partial\varphi}{\partial y}, \frac{\partial\varphi}{\partial z} \right]$$

$$\frac{\partial\varphi}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} = \frac{1}{4y^3 + z} \frac{\partial}{\partial x} (2x + 3z^2) = \frac{2}{4y^3 + z}$$

$$\frac{\partial\varphi}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} = (2x + 3z^2) \frac{\partial}{\partial y} \frac{1}{4y^3 + z} = (2x + 3z^2) \left(-\frac{1}{(4y^3 + z)^2} \right) \frac{\partial}{\partial y} (4y^3 + z) = -12y^2 \frac{2x + 3z^2}{(4y^3 + z)^2}$$

$$\frac{\partial\varphi}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} = \frac{(4y^3 + z) \frac{\partial}{\partial z} (2x + 3z^2) - (2x + 3z^2) \frac{\partial}{\partial z} (4y^3 + z)}{(4y^3 + z)^2} = \frac{6z(4y^3 + z) - 1(2x + 3z^2)}{(4y^3 + z)^2} = \frac{-2x + 24y^3z + 3z^2}{(4y^3 + z)^2}$$

$$\vec{\text{grad}}\varphi = \left[\frac{2}{4y^3 + z}, -12y^2 \frac{2x + 3z^2}{(4y^3 + z)^2}, \frac{-2x + 24y^3z + 3z^2}{(4y^3 + z)^2} \right]$$

Przykłady

2. Obliczyć dywergencję pola wektorowego $\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, 3xe^{-yz} \cos(2y), 2y \ln(5xz) \right]$

$$\operatorname{div} \vec{V} = \vec{\nabla} \cdot \vec{V} = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \cdot [V_x, V_y, V_z] = \frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial V_z}{\partial z}$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \frac{4xy}{z} = \frac{4y}{z}$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial V_y}{\partial y} &= \frac{\partial}{\partial y} 3xe^{-yz} \cos(2y) = 3x \left(\cos(2y) \frac{\partial}{\partial y} e^{-yz} + e^{-yz} \frac{\partial}{\partial y} \cos(2y) \right) = 3x \left(-z \cos(2y) e^{-yz} - 2e^{-yz} \sin(2y) \right) = \\ &= -3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y)) \end{aligned}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} 2y \ln(5xz) = 2y \frac{1}{5xz} 5x = \frac{2y}{z}$$

$$\operatorname{div} \vec{V} = \frac{6y}{z} - 3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y))$$

Przykłady

3. Obliczyć rotację pola wektorowego

$$\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, \quad 3xe^{-yz} \cos(2y), \quad 2y \ln(5xz) \right]$$

$$\vec{\text{rot}}\vec{V} = \vec{\nabla} \times \vec{V} = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \end{bmatrix} \times [V_x, V_y, V_z] = \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ V_x & V_y & V_z \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial V_z}{\partial y} - \frac{\partial V_y}{\partial z} \\ \frac{\partial V_x}{\partial z} - \frac{\partial V_z}{\partial x} \\ \frac{\partial V_y}{\partial x} - \frac{\partial V_x}{\partial y} \end{bmatrix}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} 2y \ln(5xz) = 2 \ln(5xz)$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} 3xe^{-yz} \cos(2y) = -3xye^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} \frac{4xy}{z} = -\frac{4xy}{z^2}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 2y \ln(5xz) = \frac{2y}{x}$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 3xe^{-yz} \cos(2y) = 3e^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \frac{4xy}{z} = \frac{4x}{z}$$

$$\vec{\text{rot}}\vec{V} = \begin{bmatrix} 2 \ln(5xz) - \frac{\partial V_y}{\partial z} \\ \frac{\partial V_x}{\partial z} - \frac{\partial V_z}{\partial x} \\ \frac{\partial V_y}{\partial x} - \frac{\partial V_x}{\partial y} \end{bmatrix}$$

Przykłady

4. Wykazać, że dla dowolnych pól $\varphi, \vec{V}$ zachodzi tożsamość:

$$\operatorname{div}(\varphi \vec{V}) = \vec{V} \cdot \overrightarrow{\operatorname{grad}} \varphi + \varphi \operatorname{div} \vec{V}$$

$$\begin{aligned} \operatorname{div}(\varphi \vec{V}) &= \operatorname{div}(\varphi [V_x, V_y, V_z]) = \operatorname{div}([\varphi V_x, \varphi V_y, \varphi V_z]) = \frac{\partial}{\partial x}(\varphi V_x) + \frac{\partial}{\partial y}(\varphi V_y) + \frac{\partial}{\partial z}(\varphi V_z) = \\ &= V_x \frac{\partial \varphi}{\partial x} + \varphi \frac{\partial V_x}{\partial x} + \dots \end{aligned}$$

Przykłady

2. Obliczyć dywergencję pola wektorowego $\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, 3xe^{-yz} \cos(2y), 2y \ln(5xz) \right]$

Rozwiązanie

$$\operatorname{div} \vec{V} = \vec{\nabla} \cdot \vec{V} = \frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial V_z}{\partial z}$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \frac{4xy}{z} = \frac{4y}{z}$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial V_y}{\partial y} &= \frac{\partial}{\partial y} (3xe^{-yz} \cos(2y)) = 3xe^{-yz} (-z) \cos(2y) + 3xe^{-yz} (-\sin(2y)) \cdot 2 = \\ &= -3xze^{-yz} \cos(2y) - 6xe^{-yz} \sin(2y) = -3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y)) \end{aligned}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} (2y \ln(5xz)) = \frac{2y}{5xz} \cdot 5x = \frac{2y}{z}$$

Odpowiedź

$$\operatorname{div} \vec{V} = \frac{6y}{z} - 3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y))$$

3. Obliczyć rotację pola wektorowego

$$\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, \quad 3xe^{-yz} \cos(2y), \quad 2y \ln(5xz) \right]$$

Rozwiązanie

$$\overrightarrow{\text{rot}} \vec{V} = \vec{\nabla} \times \vec{V} = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \end{bmatrix} \times [V_x, V_y, V_z] = \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ V_x & V_y & V_z \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial V_z}{\partial y} - \frac{\partial V_y}{\partial z} \\ \frac{\partial V_x}{\partial z} - \frac{\partial V_z}{\partial x} \\ \frac{\partial V_y}{\partial x} - \frac{\partial V_x}{\partial y} \end{bmatrix}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} 2y \ln(5xz) = 2 \ln(5xz)$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} 3xe^{-yz} \cos(2y) = -3xye^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} \frac{4xy}{z} = -\frac{4xy}{z^2}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 2y \ln(5xz) = 2y \frac{5x}{5xz} = \frac{2y}{z}$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 3xe^{-yz} \cos(2y) = 3e^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \frac{4xy}{z} = \frac{4x}{z}$$

$$\overrightarrow{\text{rot}} \vec{V} = \begin{bmatrix} 2 \ln(5xz) + 3xye^{-yz} \cos(2y) \\ -\frac{4xy}{z^2} - \frac{2y}{z} \\ -3ye^{-yz} \cos(2y) - \frac{4x}{z} \end{bmatrix}$$

1.2.8. Operacje różniczkowe drugiego rzędu

Dywergencja z gradientu (laplasjan)

$$\begin{aligned}\operatorname{div}(\overrightarrow{\operatorname{grad}}\varphi) &= \overrightarrow{\nabla} \cdot (\overrightarrow{\nabla}\varphi) = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \cdot \left[\frac{\partial\varphi}{\partial x}, \frac{\partial\varphi}{\partial y}, \frac{\partial\varphi}{\partial z} \right] = \\ &= \frac{\partial}{\partial x} \frac{\partial\varphi}{\partial x} + \frac{\partial}{\partial y} \frac{\partial\varphi}{\partial y} + \frac{\partial}{\partial z} \frac{\partial\varphi}{\partial z} = \frac{\partial^2\varphi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2\varphi}{\partial y^2} + \frac{\partial^2\varphi}{\partial z^2}\end{aligned}$$

laplasjan

$$\Delta \equiv \overrightarrow{\nabla}^2 = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$$

(operator skalarny!)

czyli: $\operatorname{div}(\overrightarrow{\operatorname{grad}}\varphi) = \Delta\varphi$

1.2.8. Operacje różniczkowe drugiego rzędu

Laplasjan pola wektorowego

$$\Delta \vec{v} = \begin{bmatrix} \Delta v_x \\ \Delta v_y \\ \Delta v_z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial^2 v_x}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v_x}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 v_x}{\partial z^2} \\ \frac{\partial^2 v_y}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v_y}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 v_y}{\partial z^2} \\ \frac{\partial^2 v_z}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v_z}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 v_z}{\partial z^2} \end{bmatrix}$$

Analogicznie do mnożenia skalara przez wektor

1.2.8. Operacje różniczkowe drugiego rzędu

Rotacja z gradientu

$$\vec{\text{rot}}(\vec{\text{grad}}\varphi) = \vec{\nabla} \times (\vec{\nabla}\varphi) = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \times \left[\frac{\partial\varphi}{\partial x}, \frac{\partial\varphi}{\partial y}, \frac{\partial\varphi}{\partial z} \right] =$$

$$= \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ \frac{\partial\varphi}{\partial x} & \frac{\partial\varphi}{\partial y} & \frac{\partial\varphi}{\partial z} \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial y} \frac{\partial\varphi}{\partial z} - \frac{\partial}{\partial z} \frac{\partial\varphi}{\partial y} \\ \frac{\partial}{\partial z} \frac{\partial\varphi}{\partial x} - \frac{\partial}{\partial x} \frac{\partial\varphi}{\partial z} \\ \frac{\partial}{\partial x} \frac{\partial\varphi}{\partial y} - \frac{\partial}{\partial y} \frac{\partial\varphi}{\partial x} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial^2\varphi}{\partial y\partial z} - \frac{\partial^2\varphi}{\partial z\partial y} \\ \frac{\partial^2\varphi}{\partial z\partial x} - \frac{\partial^2\varphi}{\partial x\partial z} \\ \frac{\partial^2\varphi}{\partial x\partial y} - \frac{\partial^2\varphi}{\partial y\partial x} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} = \vec{0}$$

1.2.8. Operacje różniczkowe drugiego rzędu

Dywergencja z rotacji

$$\begin{aligned}\operatorname{div}(\operatorname{rot}\vec{v}) &= \vec{\nabla} \cdot (\vec{\nabla} \times \vec{v}) = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \end{bmatrix} \cdot \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ v_x & v_y & v_z \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} \frac{\partial v_z}{\partial y} - \frac{\partial v_y}{\partial z} \\ \frac{\partial v_x}{\partial z} - \frac{\partial v_z}{\partial x} \\ \frac{\partial v_y}{\partial x} - \frac{\partial v_x}{\partial y} \end{bmatrix} = \\ &= \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial v_z}{\partial y} - \frac{\partial v_y}{\partial z} \right) + \frac{\partial}{\partial y} \left(\frac{\partial v_x}{\partial z} - \frac{\partial v_z}{\partial x} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(\frac{\partial v_y}{\partial x} - \frac{\partial v_x}{\partial y} \right) = \\ &= \frac{\partial^2 v_z}{\partial x \partial y} - \frac{\partial^2 v_y}{\partial x \partial z} + \frac{\partial^2 v_x}{\partial y \partial z} - \frac{\partial^2 v_z}{\partial y \partial x} + \frac{\partial^2 v_y}{\partial z \partial x} - \frac{\partial^2 v_x}{\partial z \partial y} = 0\end{aligned}$$

1.2.8. Operacje różniczkowe drugiego rzędu

Rotacja z rotacji

$$\overrightarrow{\text{rot}}(\overrightarrow{\text{rot}}\vec{v}) = \overrightarrow{\text{grad}}(\text{div}\vec{v}) - \Delta\vec{v}$$

$$\vec{\nabla} \times (\vec{\nabla} \times \vec{v}) = \vec{\nabla}(\vec{\nabla} \cdot \vec{v}) - \Delta\vec{v}$$

Operacje różniczkowe na polach - podsumowanie

Operator	Operacje I rzędu	Operacje II rzędu
<p>nabla:</p> $\vec{\nabla} = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right]$ <p>laplasjan:</p> $\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$	$\vec{\text{grad}}\varphi = \vec{\nabla} \varphi$ $\text{div } \vec{v} = \vec{\nabla} \cdot \vec{v}$ $\vec{\text{rot}}\vec{v} = \vec{\nabla} \times \vec{v}$	$\text{div}(\vec{\text{grad}}\varphi) = \Delta\varphi$ $\vec{\text{rot}}(\vec{\text{grad}}\varphi) = \vec{0}$ $\text{div}(\vec{\text{rot}}\vec{v}) = 0$ $\vec{\text{rot}}(\vec{\text{rot}}\vec{v}) = \vec{\text{grad}}(\text{div } \vec{v}) - \Delta\vec{v}$

Przykłady

1. Obliczyć gradient pola skalarnego $\varphi(x, y, z) = \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z}$

Rozwiązanie

$$\overrightarrow{\text{grad}}\varphi = \vec{\nabla}\varphi = \left[\frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial y}, \frac{\partial}{\partial z} \right] \varphi = \left[\frac{\partial \varphi}{\partial x}, \frac{\partial \varphi}{\partial y}, \frac{\partial \varphi}{\partial z} \right]$$

$$\frac{\partial \varphi}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} = \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{2x}{4y^3 + z} + \frac{3z^2}{4y^3 + z} \right) = \frac{2}{4y^3 + z}$$

$$\frac{\partial \varphi}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \left(\frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} \right) = -\frac{2x + 3z^2}{(4y^3 + z)^2} \cdot 12y^2$$

$$\frac{\partial \varphi}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} \left(\frac{2x + 3z^2}{4y^3 + z} \right) = \frac{6z(4y^3 + z) - 1(2x + 3z^2)}{(4y^3 + z)^2} = \frac{-2x + 3z^2 + 24y^3z}{(4y^3 + z)^2}$$

Odpowiedź

$$\overrightarrow{\text{grad}}\varphi = \left[\frac{2}{4y^3 + z}, -12y^2 \frac{2x + 3z^2}{(4y^3 + z)^2}, \frac{-2x + 3z^2 + 24y^3z}{(4y^3 + z)^2} \right]$$

Przykłady

2. Obliczyć dywergencję pola wektorowego $\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, 3xe^{-yz} \cos(2y), 2y \ln(5xz) \right]$

Rozwiązanie

$$\operatorname{div} \vec{V} = \vec{\nabla} \cdot \vec{V} = \frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial V_z}{\partial z}$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \frac{4xy}{z} = \frac{4y}{z}$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial V_y}{\partial y} &= \frac{\partial}{\partial y} (3xe^{-yz} \cos(2y)) = 3xe^{-yz} (-z) \cos(2y) + 3xe^{-yz} (-\sin(2y)) \cdot 2 = \\ &= -3xze^{-yz} \cos(2y) - 6xe^{-yz} \sin(2y) = -3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y)) \end{aligned}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} (2y \ln(5xz)) = \frac{2y}{5xz} 5x = \frac{2y}{z}$$

Odpowiedź

$$\operatorname{div} \vec{V} = \frac{6y}{z} - 3xe^{-yz} (z \cos(2y) + 2 \sin(2y))$$

3. Obliczyć rotację pola wektorowego

$$\vec{V} = \left[\frac{4xy}{z}, \quad 3xe^{-yz} \cos(2y), \quad 2y \ln(5xz) \right]$$

Rozwiązanie

$$\overrightarrow{\text{rot}} \vec{V} = \vec{\nabla} \times \vec{V} = \begin{bmatrix} \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \end{bmatrix} \times [V_x, V_y, V_z] = \begin{vmatrix} \hat{i} & \hat{j} & \hat{k} \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ V_x & V_y & V_z \end{vmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{\partial V_z}{\partial y} - \frac{\partial V_y}{\partial z} \\ \frac{\partial V_x}{\partial z} - \frac{\partial V_z}{\partial x} \\ \frac{\partial V_y}{\partial x} - \frac{\partial V_x}{\partial y} \end{bmatrix}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} 2y \ln(5xz) = 2 \ln(5xz)$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} 3xe^{-yz} \cos(2y) = -3xye^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial z} \frac{4xy}{z} = -\frac{4xy}{z^2}$$

$$\frac{\partial V_z}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 2y \ln(5xz) = 2y \frac{5x}{5xz} = \frac{2y}{z}$$

$$\frac{\partial V_y}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} 3xe^{-yz} \cos(2y) = 3e^{-yz} \cos(2y)$$

$$\frac{\partial V_x}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \frac{4xy}{z} = \frac{4x}{z}$$

$$\overrightarrow{\text{rot}} \vec{V} = \begin{bmatrix} 2 \ln(5xz) + 3xye^{-yz} \cos(2y) \\ -\frac{4xy}{z^2} - \frac{2y}{z} \\ -3ye^{-yz} \cos(2y) - \frac{4x}{z} \end{bmatrix}$$

Przykłady

4. Wykazać, że dla dowolnych pól $\varphi, \vec{V}$ zachodzi tożsamość:

$$\operatorname{div}(\varphi \vec{V}) = \vec{V} \cdot \overrightarrow{\operatorname{grad}}\varphi + \varphi \operatorname{div}\vec{V}$$

Rozwiązanie

Tu korzystamy ze wzoru na pochodną iloczynu (φ nie jest stałą, więc nie można prosto wyciągać przed znak pochodnej!)

Rozpisujemy lewą stronę:

$$\begin{aligned} L = \operatorname{div}(\varphi \vec{V}) &= \vec{\nabla} \cdot [\varphi V_x, \varphi V_y, \varphi V_z] = \frac{\partial}{\partial x}(\varphi V_x) + \frac{\partial}{\partial y}(\varphi V_y) + \frac{\partial}{\partial z}(\varphi V_z) \downarrow \\ &= \frac{\partial \varphi}{\partial x} V_x + \varphi \frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial \varphi}{\partial y} V_y + \varphi \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial \varphi}{\partial z} V_z + \varphi \frac{\partial V_z}{\partial z} \end{aligned}$$

Rozpisujemy prawą stronę:

$$\begin{aligned} P = \vec{V} \cdot \overrightarrow{\operatorname{grad}}\varphi + \varphi \operatorname{div}\vec{V} &= [V_x, V_y, V_z] \cdot \left[\frac{\partial \varphi}{\partial x}, \frac{\partial \varphi}{\partial y}, \frac{\partial \varphi}{\partial z} \right] + \varphi \left(\frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial V_z}{\partial z} \right) = \\ &= V_x \frac{\partial \varphi}{\partial x} + V_y \frac{\partial \varphi}{\partial y} + V_z \frac{\partial \varphi}{\partial z} + \varphi \frac{\partial V_x}{\partial x} + \varphi \frac{\partial V_y}{\partial y} + \varphi \frac{\partial V_z}{\partial z} \end{aligned}$$

Stwierdzamy, że $L = P$

Zadania do samodzielnego przerobienia

Dane są pola:

skalarne $\varphi = \frac{4z - x^3}{y + z^2} - 3xy \ln(2yz)$

i wektorowe $\vec{V} = \left[4xe^{3yz}, \frac{x + 2z}{3y}, 4x \sin\left(\frac{z}{2y}\right) \right]$

1. Obliczyć gradient pola φ
2. Obliczyć dywergencję pola $\vec{V}$
3. Obliczyć rotację pola $\vec{V}$
4. Wykazać, że dla dowolnych pól $\varphi, \vec{V}$ zachodzi tożsamość:

$$\overrightarrow{\text{rot}}(\varphi \vec{V}) = \overrightarrow{\text{grad}}\varphi \times \vec{V} + \varphi \overrightarrow{\text{rot}}\vec{V}$$